

TÜRK SİYASİ DÜŞÜNÇESİNDE GUSTAVE LE BON ETKİSİ: ABDULLAH CEVDET ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Ferihan POLAT

Pamukkale Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
fyildirim@pau.edu.tr.

Arş. Gör. Ayşegül Durmuş

Gediz Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
aysegul.durmus@gediz.edu.tr.

Öz

19. yy Fransız düşünürü Gustave Le Bon, Ahmed Rıza Bey, Mizancı Murat, Abdullah Cevdet ve Enver Paşa'dan başlayarak, Atatürk ve Fuad Köprülü'ye kadar ulaşan pek çok Türk aydın, asker ve devlet adamını derinden etkilemeyi başarmıştır. Seçkin bir anlayışla halka güvenmeyen ve temsil mekanizmasının işlevsiz olduğunu savunan Le Bon, seçkinlerin inandıkları programları halk onayını almaksızın uygulamaları gerektiğini savunmuştur. Le Bon'un başta "Kitleler Psikolojisi" olmak üzere pek çok eseri Türk aydın ve devlet adamlarının seçkin tutumlarına esin kaynağı olmuştur.

Ancak bu çalışmada, Le Bon'un etkisi Abdullah Cevdet üzerinden irdelenecektir. Çünkü Abdullah Cevdet, Le Bon'un birçok eserini Türkçe'ye çevirmiştir. Hilmi Ziya Ülken'e göre o dönemde Abdullah Cevdet denildiğinde akıllara ilk gelen Batı düşünürü Gustave Le Bon olmuştur. Çalışma boyunca, Le Bon'un kitle psikolojisine ait tezlerine yer verildikten sonra, Abdullah Cevdet'in aydın kimliği tanıtılacak ve Le Bon'un Abdullah Cevdet'in düşünceleri üzerindeki etkisi değerlendirilmeye alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Gustave Le Bon, Jön Türkler, Batıcılık, Abdullah Cevdet

THE INFLUENCE OF GUSTAVE LE BON ON TURKISH POLITICAL THOUGHT: THE EXAMPLE OF ABDULLAH CEVDET

Abstract

19th century French thinker Gustave Le Bon has achieved to deeply influence many Turkish intellectuals, soldiers and statesmen, from Abdullah Cevdet and Enver Pasha to Atatürk and Fuad Köprülü. Le Bon, who had no trust to the common people and who advocated the uselessness of the representative mechanisms, backed the exigency of the application of the programs that elites supported without taking the consent of the public. "Crowd Psychology" coming ahead oodles of Le Bon's books had given inspiration to elitism manners of Turkish intellectual and statesmen.

As Abdullah Cevdet translated plenty of Le Bon's works, on this study the influence of Le Bon is going to be examined via Abdullah Cevdet. As said by Hilmi Ziya Ülken, at that time, when somebody mentioned Abdullah Cevdet, western thinker Le Bon was the first name coming into people's minds. In this study, after giving place to Le Bon's thesis on crowd psychology, Abdullah Cevdet's intellectual identity is going to be introduced and the influence of Le Bon on Abdullah Cevdet's going to be evaluated.

Keywords: Gustave Le Bon, The Young Turks, Abdullah Cevdet, Westernism

Giriş

Avrupa Devletler sistemine uyum ayabilmek amacı ile Tanzimat'tan itibaren Avrupa'nın önemli merkezlerine gönderilen öğrenciler, daha sonra Osmanlı modernleşmesinin ve siyasi hayatının önemli aydınlarını ve devlet adamlarını oluşturmuştur. İmparatorluğun uluslar arası ekonomik ve siyasi düzene uyum gösterebilmesini sağlamak için gerekli reformları yapmak üzere Avrupa'da eğitim gören bu ilk dönem aydınlar Genç Osmanlılar olarak bilinir. Genç Osmanlıların ülkenin düşün hayatında başlattığı ve devlet politikaları ile desteklediği sosyal reformlar bir kuşak sonrası, Osmanlı içinde batılı ve laik eğitim alan bir aydın ve devlet adamı grubunun yetişmesini sağlamıştır ki bu kuşağa da Jön Türkler adı verilir.

Batıcılık Osmanlı modernleşmesinin ilk dönemlerinde oldukça teveccüh gören bir yaklaşımdır. Özellikle ilk dönem Osmanlı aydınlarının batı tipi ve laik eğitim kurumlarında aldığı eğitim ve Avrupa'nın ilerlemesi karşısında duydukları hayranlık pek çok Osmanlı aydın ve devlet adamının Batının fikirlerini anlama konusundaki isteklerini arttırmıştır. Batının gücünü bilim ve düşünce dünyasındaki ilerlemeleri ile eş tutan bu aydın grubu da bütün entelektüel uğraşısını bu fikirleri anlamaya ve imparatorluk içinde hayata geçirmeye adanmıştır.

Batıcılık akımının düşünürlerinin ortaya attığı birinci tez, geleneksel değerlerin önemini kaybettiği, çağın gereklerine ters düşen değerlerden toplumu kurtarmak gerektiğidir. İkinci tezleri din kurumu ve onun çevredeki etkinliği toplumsal gelişmenin önündeki temel engeldir ve imparatorluğun yegâne kurtuluş çaresi olan batılılaşmanın gerçekleşebilmesi için dinin toplumda kesin olarak ikincil bir role geçirilmesi gerekmektedir. Batıcılığın ortaya attığı üçüncü bir tez ise geleneksel değerlerden kaynaklanan bir girişim eksikliğinin varlığıdır. Toplumun dünyevi değerleri küçümseyen kanaatleri değiştirilmeden bu alanda gelişmeyi beklemenin anlamsız olduğudur (Hanioglu, 2007, 1384).

Batılılık ile güçlülüğü bir tutan Osmanlı aydınlarının başında Abdullah Cevdet gelmektedir. Abdullah Cevdet, batıcılığa doğuracağı mahsurlar nedeniyle karşı çıkanları eleştirirken, bu kimselerin sorununu "krupp güllesiyle çarpışmaya çalışan balkabağının arzusu"na benzetmektedir. Dolayısıyla batıcılığa karşı çıkışın hoş ama boş bir hülya olduğunu belirtmektedir (Hanioglu, 2007: 1384).

Avrupa'da geçirdiği yıllar boyunca bu düşüncenin etkisi altında kalan Abdullah Cevdet, 1880'lerin Fransa'sında yaşanan siyasal skandallar sebebiyle demokrasiye karşı güveni sarsılmış, seçkin bir anlayışa yönelmiştir. Bu dönemde, 19. yüzyılın sonlarında düşünceleri ile oldukça geniş bir etki alanına sahip olan Gustave Le Bon, kitle psikolojisine ait tezleri ile Jön Türkler'den olan Ahmed Rıza Bey, Mizancı Murat, Abdullah Cevdet, Enver Paşa'dan, Atatürk ve Fuad Köprülü'ye kadar ulaşan asker, devlet ve fikir adamlarını derinden etkilemeyi başarmıştır.

Hanioğlu, Türk sosyal ve siyasal düşüncesi üzerine yapılan çalışmaların, genellikle Frédéric Le Play ile Émile Durkheim'in tezlerinin Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ne nasıl yansıdığı üzerine odaklandığını söyler. Fakat, ona göre, kuramların kalitesinden ziyade sosyal ve siyasal pratiklere yansımaları açısından bakıldığında, Gustave Le Bon'un isminin Türk siyasi ve sosyal düşüncesine etkisinin ilk sıralarda yer alması gerektiğini ileri sürmektedir (Hanioğlu, 2002).

Hanioğlu'nun iddiasından yola çıkan bu çalışmada, ilk olarak Gustave Le Bon'un en önemli tezlerinden biri olan "Kitleler Psikolojisi" incelenecektir. Le Bon'un kitle psikolojisine ilişkin ortaya koyduğu tezlerin temsili demokrasiye ve bireye güvenmeyen argümanlarının, onun seçkin yaklaşımına ne türden etkilerde bulunduğu vurgulanmaya çalışılacaktır. Ancak bu çalışmanın esas odak noktası Le Bon'un ortaya attığı fikirlerin Türk aydın ve siyaset adamlarını nasıl etkilediği ve Osmanlı modernleşmesinde devlet adamlarının takındığı seçkin tutumu ne ölçüde etkilediği olacaktır. Oldukça geniş bir tartışma konusunu oluşturan çalışma, tek bir makale konusu olamayacağından Jön Türkler içinde özellikle Abdullah Cevdet örneği üzerinde durulacaktır. Ülken'in ifadesi ile Gustave Le Bon isminin Osmanlı'da özdeşleştiği bir isim olan Abdullah Cevdet, tüm düşünsel yaşamı boyunca Le Bon'un eserlerini Türkçeye kazandırmış ve onun etkisi altında kalmıştır. Bu nedenle, çalışmada, Le Bon'un kitle psikolojisine ait tezleri verildikten sonra genel hatları itibariyle Abdullah Cevdet'in kim olduğuna dair bilgiler verilip, Le Bon'un Abdullah Cevdet'in düşünceleri üzerindeki etkisi değerlendirilmeye alınacaktır.

1. Gustave Le Bon: Kitleler Psikolojisi ve Kitlelerin Önderleri

1841-1931 yılları arasında yaşayan ünlü Fransız sosyoloğu Gustave Le Bon Tıp alanında tamamladığı eğitiminden sonra, sosyal psikoloji ile ilgilenmeye başlamıştır. 1894'te yayımladığı "Ulusların Evriminin Psikolojik Yasaları" adlı yapıtı ile tarihin ırksal ya da ulusal özelliklerinin bir ürünü olduğu düşüncesini geliştirmiş, toplumsal evrimi etkileyen en önemli

gücün zekâ değil, duygular olduğunu ileri sürmüştür. 1895'te kaleme aldığı "Kitleler Psikolojisi" adlı eserinde dünyada kitle hareketlerinin giderek artan önemine vurgu yapıp, bireysel bilincin kitle bilinci içinde kaybolduğundan kitle bilincinin kişiliksiz, duygusal ve entelektüel açıdan zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Kitlelere ve dolayısıyla insan aklına duyulan güvensizliğin temsilcisi olarak karşımıza çıkan Le Bon, kolektif bilinçteki zekâ ve ahlak düzeyinin düşüklüğüne vurgu yaparak, halk egemenliği düşüncesine kökten karşı çıkmıştır. Bu düşünceler Le Bon'u entelektüel elitizme götürmüş, hatta ırkçılığa ve faşizme giden yolu açmasını sağlamıştır (Le Bon, 2011: 11-13).

Gustave Le Bon'a göre kitle, ulusları, cinsiyetleri, meslekleri ve kendilerini bir araya toplayan rastgele oluşan bireyler topluluğudur. Ayrıca Le Bon, sadece belli durumlarda insanlar topluluğunun yani kitlelerin bünyesinde bulunan her bir bireyin sahip olduğu özelliklerden farklı yeni niteliklere sahip olduğunu iddia etmektedir. Kitlelerin oluşmasıyla bilinçli kişilik yok olmaya başlar ve bünyesindeki tüm bireylerin düşünceleri ve duyguları sadece tek bir yöne doğru gelişir. Bunun sonucunda ise kolektif bir şuur, bilinç ortaya çıkar. Le Bon bu kolektif bilince psikolojik kitle demektedir (Le Bon, 1997: 19-20).

Le Bon'a göre psikolojik kitlenin en çok göze çarpan özelliği "Kitleyi meydana getiren bireyler kimler olursa olsun; yaşama biçimleri, işgüçleri, karakterleri yahut zekâları ister benzer, ister ayrı olsun, kalabalık haline gelmiş olmalarının onlara aşıladığı kolektif ruhtur. Le Bon'a göre, kitleler halinde olan bireylerde bilinçli şekilde hareket eden kişilik yok olur, bununla birlikte, bilinçaltı ile hareket eden kişiliğin hakimiyeti ortaya çıkar. Düşünce ve duyguların sirayet yolu ile aynı yöne doğru yönelmesi ve telkin edilen düşünce ve duyguların uygulamasına hemen başlamak istemeleri de kitle psikolojisi içindeki bireyin özelliklerindedir (Le Bon, 1997: 23, 28):

Yukarıda sayılan özellikleri taşıyan bireyler artık kendi özelliklerini sergilemezler, kendileri değildirler ve kendi iradelerini kullanmazlar. İradesine hakim olamayan bireyler kitleye bağlandığında ise medeniyet basamaklarında gerilemeye başlar. Le Bon, bireylerin, kendi başlarına iken terbiyeli ve aydın bir kişiliğe büründüklerini ancak kitle halinde olduklarında ise aklın devreden çıktığı, içgüdüleriyle hareket eden vahşi bir yaratığa döndüklerini iddia etmektedir. Çocuk ve olgun olmayan bireylerde görebileceğimiz "hemen kışkırtılmak, kızgınlık, muhakeme yeteneksizlikleri, hüküm verme ve eleştiri yeteneklerinin olmaması, duygulardaki mübalağa" gibi özellikler kitlelerde gözlemlenebilmektedir. Ayrıca Le Bon, kitlelerin zeka bakımından münferit bireylerden daha da aşağıda olduğunu

belirtirken, duygular ve bu duyguların davet ettiği hareketler bakımından kitlelerin durum ve şartlara göre daha iyi ya da aksi şekilde daha kötü olabileceklerini ileri sürmektedir. Bu da kitlelere karşı yapılan telkinlerin türü ve nasıl yapıldığı ile ilişkilidir (Le Bon, 1997: 23, 31, 29). Le Bon tek başına olan bir adamın sarayı ateşe vermeye ya da mağazayı yağmalamayı cesaret edemeyeceğini iddia ederken, bireylerin bağlı oldukları kitlelerin ise çokluğun kendisine verdiği güçle bir sarayı ateşe de verebileceğini ya da mağazayı da yağmalayabileceğini hatta kitleye yöneltilen ilk telkine kanabileceğini ileri sürmektedir (Le Bon, 1997: 34). Bunun sebebi ise bireylerin tek başlarına yapacakları eylemlerden sorumlu olacağını düşünmeleri ve ancak bir kitleye dâhil olduklarında kitlenin cezasız ve sorumsuz kalacağını düşünmeleridir (Le Bon, 1997: 51).

Kitlelerin zekâca sıradan insanlardan daha altta yer aldığını iddia eden Le Bon, bu nedenle yüksek zekâ isteyen işlerde kitlelerin başarılı olamayacağını söyler. Kitleler hiçbir zaman önceden düşünülmüş işler yapmazlar. Aynı zaman diliminde karşıt duygu perdeleri arasında rahatlıkla dolaşabilmektedirler. Devamlı düşünceye yeteneksiz oldukları gibi devamlı iradeye de yeteneksiz olduklarından, istediklerini çılgınca bir istekle elde etmeyi arzulayan kitlelerin bu ısrarcılığı uzun sürmez. Kitleler daima bilinçaltında dolaşarak bütün telkinlere maruz kaldıklarından fazla bir safdillik ve her şeye kolay inanırlık gösterir. Onlar için olmayacak hiç bir şey yoktur. Kitleler arasında kolayca kabul olunan hikâyelerin ortaya çıkması bütünüyle bir saflık eseri değildir. Kitle hayallerle düşündüğünden, kitle tarafından basbayağı görülen bir olay çok geçmeden şekli değişmiş bir olay haline girer. Akıl ve muhakeme böyle hayallerin ilgisizliğini ferde gösterir fakat kitle bunu görmez. Kitlelerin hayal gücü, bütün ilkel kimselerde olduğu gibi yargılamanın ve aklın kontrolünden uzak bulunduğu için etki altında bırakılmaya uygundur. Sübjektifi objektiften ayırmaktan aciz olduğu için, zihninde uyanan, çoğu defa görülen olay ile hiç bir yakınlığı bulunmayan hayalleri gerçek diye kabul eder. Kitleyi oluşturan bireylerin zihni düzeydeki farklılıkları bu gerçeği değiştirmez. Bilgisiz ve bilgin, bir kere kitle içinde bulununca olayları objektif olarak gözlemlemek bakımından aynı yetenek düzeyine inerler. Çünkü Le Bon'a göre, kolektif gözlemler, gözlemlerin en fazla yanlış olanıdır ve çoğu defa sirayet yoluyla başkalarına telkinde bulunan bir bireyin sadece vehim ve hayalinden başka bir şey değildir (Le Bon, 1997: 25, 29, 33,36-37,43) .

Kitleler telkinle kanat oluşturduğundan, onlara aşılana görüşler ve inançlar genel olarak ya kabul veya reddolunur ve kesin gerçekler veya kesin hatalar olarak kabul edilir. Hakikat veya dalalet olduğuna inandığı şeyler hakkında hiç şüphesi bulunmadığından, diğer

taftan da kendi kuvveti hakkında açık bir bilgisi olduğundan, kalabalık, tahakküm edici ve tahakküm edici olduğu kadar da mutaassıptır. Kitleler için baskı ve taassup, kolayca katlandıkları gibi uyguladıkları gayet açık duygular oluşturur. Güce karşı saygı beslerler ve zayıflığın bir şekli gibi anladıkları iyiliğe karşı pek az-İlgili görünürler. Kitlelerin eğilim ve sevgisi hiç bir zaman iyi hükümdarlara değil, kendilerini şiddetle baskı altında bulunduran baskıcılara karşı olmuştur. Sorgucu onları çeker, gücü ve egemenliği onlara saygı aşılır, kılıcı onları korkutur (Le Bon, 1997: 46-48).

Le Bon, zayıf bir hükümete karşı ayaklanmaya her zaman hazır olan kitlenin güçlü bir hükümet karşısında esir gibi eğildiğini belirtir. Eğer hükümetin etki gücü değişiklikler gösterirse kitle daima en taşkın hislerine bağlı olduğundan, birbiri ardınca esirlikten anarşiye ve anarşiden esirliğe geçer. Kitlelerde devrimci içgüdüleri olmadığının ispatı isyan ve yıkım patlamalarının çabuk geçmesidir. Bilinçaltının yönetiminde fazla kaldıkları ve dolayısıyla asırlar boyunca birikmiş irsî etkilere fazla bağlı oldukları için son derece tutucudurlar. Kitlelerin fazla muhafazakâr olan içgüdüleri, kendi hallerine bırakıldıkları zaman içgüdüleri olarak köleliğe yönelmelerine sebep olur. Kitlelerin hareketlilikleri yüzeyseldir ve zayıflamayan muhafazakârlık içgüdülerine sahip olduklarından geleneklerine puta taparcasına saygı duyarlar. Kitleler müesseselerinin isimlerini değiştirmek için şiddetli devrimler yapsalar da hayatlarının gerçek şartlarını değiştirecek her yenilikten, bilinçsiz olarak nefret ederler (Le Bon, 1997: 49).

Kitlelerin çoğu defa aşağı bir ahlâk düzeyinde bulduklarını ifade eden Le Bon, bunun sebebinin insanın içindeki yıkıcı gaddarlık içgüdülerinde bulur. Her bireyin ruhunda uyuyan, ilkel devirlere ait bu iç güdü kişinin tek başına iken tatmin etmesi güç bir iç güdüdür. Ancak, bireyin sorumsuz ve cezasız kalacağından emin bulunduğu bir kitleye karışması, kendisine bu içgüdülere uymak için uygun zemini vermektedir. Le Bon, kitlenin, öldürme, yangın ve her nevi cinayet yapmaya kabiliyetli olduğu gibi, fedakâr ve sadık fiiller icrasına da, bireyden çok daha yetenekli olduğunu belirtir. Ona göre, şan, şeref, din ve vatan duygularına hitap edilerek kitle halindeki bireyin duygularından yardım beklenir. Büyük sadakatlere ve diğer gamlıklara yalnız kalabalıklar yeteneklidir (Le Bon, 1997: 49).

Kitle duygularının abartılması ve sadeliği, onları şüpheden ve kararsızlıktan uzak bulundurur. Tek başına bulunan bir bireyde pek az belli olacak bir nefret duygusu, kitle içinde bulunan bir bireyde vahşi ve yırtıcı bir kine çevirebilir. Sorumluluk duygusuna sahip olmadıkları için, kitleyi oluşturan bireylerin çokluğunun ortaya getirdiği geçici kudret,

kuvvetli olanın cezasız kalma kanaatini beslemektedir. Bu durum, tek başına birey için mümkün olmayan duygu ve fiilleri, kitle için mümkün kılar. Kitle içinde bulunan budala, cahil ve haris olan bireyler, hiçliklerinin ve iktidarsızlıklarını, geçici fakat büyük bir yıkıcı kuvvete sahip oldukları duygusu ile bastırırlar. Le Bon'a göre, bu ruh hali, kitle bireylerinde, atalarından yadigâr kalan ilkel, ırsî içgüdülerin ortaya çıkmasına sebebiyet verir (Le Bon, 1997: 45-46).

Kitlenin kışkırtılma yeteneğinde, hareketliliğinde ve yapısındaki öfkesinde daima ırkın esas yapısının büyük rolü vardır. Bu karakterler, üzerinde duygularımızın filizlendiği değişmez yeri oluşturur (Le Bon, 1997: 33). Kitleler ancak şişirilmiş ve aşırı duygulardan etkilendiklerinden, onları etkilemek ve elde etmek isteyen hatibin, şiddetli iddialar, ateşli ifadeler sarfetmesi gerekir. Kitle, kahramanlarının duygularında da aynı abartıyı ve aşırılığı görmek ister. Görünürdeki özellik ve üstünlükleri her zaman şişirilmeli ve büyütülmelidir (Le Bon, 1997: 46).

Kitlelerin kanaatleri, körü körüne itaat, korkunç hoşgörmezlik, dinî duygulara bağlı şiddetli propaganda ihtiyacını taşır. Bu bakımdan denebilir ki, onların bütün inançları bir dini şekle sahiptir. Dini ve politik inançları ortaya koyanlar, insana mutluluğunu ancak tapmakta bulduran ve taptığı için onu canını fedaya yönelten bu dini tutuculuğun duygularını kitlelere aşılmasını bilmek sayesinde ancak bu inançları yerleştirmeyi başarmışlardır.

Le Bon bireylerin toplum içine girmesine paralel olarak bir önderlik yasasının yargısı altına girdiğini savunmaktadır. Çoğu birey yukarıda da değinildiği üzere kendi uzmanlıkları dışında başka bir düşünceye ya da yargılamaya sahip olmadıkları için kendi kendilerini yönetme yeteneğine sahip değildirler. Kitlelerde önderler büyük bir öneme sahiptirler. Önderin iradesi kitlenin düşüncesi için bir kaynak olmakta ve kitleye rehberlik etmektedir. Bu açıdan Le Bon kitleyi, “çobanından vazgeçmeyen bir sürü” olarak betimlemektedir (Le Bon, 1997: 106-108).

Önderler bir düşünce adamından ziyade aksiyon adamıdır. Kitlelerin önderleri bir anlamda yarı aydınlardır. Yarı aydınlardır, çünkü aydın olmak hareketsizliğe ve tereddüde yönelttiğinden tam aydın olamazlar. Le Bon'a göre önderler özellikleri itibariyle nevrozlular ve heyecanlı olanlar ya da deliliğin kenarında dolaşan yarı deliler arasından çıkarlar (Le Bon, 1997: 106).

Önderlerin kitleleri inandırmada kullandıkları üç yöntem ise “iddia, tekrar ve sirayet”tir. İddia kitlelerin ruhuna bir fikri yerleştirmede kullanılan en etkili araçtır. Ancak

öne sürülen iddia açık ve sade olmalıdır. İddianın kitleler üzerinde tesirini güçlendirecek olan şey ise iddianın mümkün olduğu kadar aynı kelimeler ile tekrar edilmesidir. Tekrar edilen iddialar ise fikir cereyanını oluşturur ve daha da geniş kitlelere sirayet etmektedir (Le Bon, 1997: 112-114).

Le Bon büyük önderlerin en önemli özelliklerinin inanç meydana getirmek olduğunu savunmaktadır. Kitlenin ruhuna hâkim olan özgürlük gereksinimi değil, esirlik olduğundan, bağlılığa susamış kitleler, kendilerinin yöneticisi olduğunu söyleyen kimseye içgüdüsel olarak bağlanırlar. Kitlelerin delil ve kanıtlarla değil, modellerle yönlendirildiğini ileri süren Le Bon, her dönemde sayıları az olan bazı kişilerin, hareketlerinin izlerini bıraktığını ve onları bilinçsiz kitlelerin taklit ettiğini belirtir. Ancak, Le Bon'a göre, taklit edilmeleri ve etkilerinin güçlü olması için bu kişilerin, kabul edilmiş düşüncelerden pek de ayrılmamaları gerekmektedir. Le Bon, dönemlerinin üstünde bulunan insanların, kendi dönemleri üzerinde genellikle etkili olamamalarını da bu taklit mekanizmasına bağlar (Le Bon, 1997: 107-109, 115).

Dünyaya hakim olanlar, dinlerin ve imparatorlukların kurucuları, bütün inançların peygamberleri, meşhur devlet adamları ve bunun yanında daha mütevazî insan topluluklarının reisleri Le Bon'a göre kitlelerin ruhları hakkında içgüdüsel olarak bilgiye sahip insanlar olmuşlardır. Bu önderleri diğerlerinden ayıran kitlelerin ruhunu iyi tanımalarından ve bu ruha kolaylıkla sahip olmalarından gelir. Le Bon, kitlelerin psikolojisini anlamamanın onları idare etmek anlamına gelmediğini, ancak kitleler tarafından yönetilmek istemeyen devlet adamlarına iyi bir kılavuzluk yapabileceğini belirtmektedir (Le Bon, 1997: 15).

2. Siyaset Adamı ve Bir Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet

Abdullah Cevdet, 9 Eylül 1869 tarihinde Arapkir'de doğmuştur. Babası Ömer Vasfi Efendi, Diyarbakır Birinci Tabur Kâtibi'dir. Cevdet ilköğrenimini Hozat ve Arapkir'de yapmıştır ve sonrasında ise Ma'müretülaziz Askeri Rüşdiyesi ile Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisi'ni bitirmiştir. Liseden sonra Cevdet Mekteb-i Tıbbiye'ye kayıt olmuştur. Cevdet'in kaydolduğu dönemde Mekteb-i Tıbbiye'de biyolojik materyalist düşünceler hâkimdir. Biyolojik materyalist düşünceye karşıt Cevdet'in ailesinde dini eğilim oldukça yüksektir (Hanoğlu, Abdullah Cevdet Maddesi, 90). Peygambere yazılan bir Naat-ı Şerif'in de yer aldığı kitaplardaki şiirlerde, Abdullah Cevdet'in düşünce yapısında, aileden aldığı din eğitiminin etkisi açıkça görülmektedir (Akar, 2009).

Osmanlı ve Türkiye'de Batıcılık akımının önde gelen isimlerinden biri olan Abdullah Cevdet, II. Meşrutiyet dönemi düşünce yapısının şekillenmesinde etkili olan Osmanlı aydınlarındandır. Sonradan İttihat ve Terakki'ye dönüşecek İttihâd-ı Osmânî Cemiyeti adlı gizli örgütünü kuran beş tıbbiyeliden birisi olan Abdullah Cevdet'in yaşantısı, siyasal alanda etkin görevler alarak değil, bir düşünce üreticisi olarak devam etmiştir. Dönemindeki ana düşünce akımlarının çerçevesinde kendine özgü görüşler geliştirerek düşünce tarihinde özel bir yer edinen Abdullah Cevdet, Türkiye'nin ilk kadın ve işçi hakları savunucularından biri olarak bilinir. Okul sıralarında edebiyata merak salan ve şiirlerini kitap haline getiren Abdullah Cevdet, aynı zamanda tıp, felsefe, sosyoloji ve siyaset alanlarında yetmişden fazla eserin yazarı veya çevirmenidir (Akşin, 2014: 49, Burak, 2003: 297, Akar, 2009).

Abdullah Cevdet, Askeri Tıbbiyedeyken "İdare-yi Hamidiye" ye karşı yayınladığı şiir ve yazılarıyla okul idaresine karşı tepkilerini yoğunlaştırmıştır. Mamuretü'le-Aziz Askeri Rüştiyesi ve Kuleli Askeri Tıbbiyesi İdadisi'ni bitirdikten sonra, Mektebi Tıbbiyeyi Şahane'ye girmiştir. Dindar bir kişi olarak yetişmesine karşın, o dönemler tıp öğrencileri arasında yaygın olan doğa bilimlerinden etkilenerek mekanik materyalist görüşlere bağlanmıştır. Biyolojik materyalist görüşleri vulgarize ederek Avrupa'da büyük ilgi gören Ludvik Büchner'in Kraft und Stoff adlı yapıtının bir bölümünü bazı eklerle çevirdi ve 1892'de Fiziolocıya-i Tefekkür adıyla yayımlamıştır. Bu çalışmasını, dönemin ansiklopedist eğilimli dergilerinden Maarif, Resmi Gazete ve Musavve Cihan'da yazdığı yazılar izlemiştir. 1893'te, Cenevre'de Fünun ve Felsefe adlı felsefe ansiklopedisi niteliği taşıyan kitabında, İslam âlimleri ile biyolojik materyalist düşünürlerin görüşlerini bağdaştırmaya çalışmıştır (Akar, 2009).

Biyolojik materyalist görüşlerden hareketle toplumsal gelişmeyi sağlayarak "seçkin" bir topluluğun oluşturulması gerektiği düşüncesine varan Abdullah Cevdet, Rusya'dan gelen popülist akımın etkisiyle siyasete de ilgi duymaya başlamıştır. 1889'da İbrahim Temo, İshak Sükuti, Mehmed Reşit ve Hikmet Emin ile birlikte daha sonra Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alacak olan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'ni kurmuştur. 1893'te okuldan uzaklaştırılma ve müebbet kalebentlik cezasına çarptırıldıysa da affa uğrayarak öğrenimini sürdürmüştür. Temmuz 1894'te Tıbbiye'yi bitirerek Haydarpaşa Hastanesi'nde göreve başlamış, kolera salgını nedeniyle aynı yıl geçici görevle Diyarbakır'a gönderilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbakır şubesinin kuruluşunda önemli rol oynayan Abdullah Cevdet, burada tanıştığı Baytar Mektebi öğrencisi Mehmet Ziya'yı (Gökalp) etkileyerek örgüte girmesini sağlamıştır. Ekim 1895'te, Ermeni olaylarının gündemde olduğu gergin

dönemde yazdığı beyannameler sebebiyle, bozguncu eylemlere katıldığı gerekçesiyle tutuklanmış ve Ocak 1896'da Trablusgarp'a sürülmüştür (Akar, 2009). Cevdet yayın hayatına sürgünde de devam etmiştir. Şevket Bey tarafından kurulan yedi numaralı İttihat ve Terakki Şubesi'ne yazılar gönderen Cevdet adeta bu şubenin faal bir üyesi haline gelmiştir. Ahmed Rıza ve Mizancı Murad beylerle bu şube adına sürekli temas halinde olan Cevdet, Mizan, Meşveret ve Mechveret Supplement Français dergilerine imzasız ya da "Bir Kürd" takma adını kullanarak gizli bir şekilde yazılar göndermiştir. Ancak, örgütsel çalışmalarını sürdürdüğü anlaşılınca, Fizan'a sürgün edilmesi kararlaştırılan Cevdet, bu karara uymayarak Tunus ve Marsilya üzerinden Paris'e geçerek, İttihat ve Terakki önderleriyle ilişki kurmuştur. Nihayetinde, 1897 yılı içerisinde Cenevre'de Jön Türkler'e katılmıştır (Hanioglu, 1988: 90-91).

Cevdet, Osmanlı Mecmuası adlı yayın organının yönetici kesimi içerisinde yer almış ve II. Abdülhamid'e karşı yazılar yayınlamıştır. Ancak Cevdet, sarayın ajanlarından biri olduğu düşünülen Abdülhalim Hikmet ve II. Abdülhamid ile devlet erkânını eleştirirken uygunsuz ifadelerde bulunduğu "Bir Rüya" isimli yazısının yayımlanmasıyla 1904 yılı içerisinde İsviçre'den sınır dışı edilmiş ve Osmanlı Mecmuası kapanmıştır. İsviçre'den sınır dışı edilen Cevdet, 1905 yılında Mısır'a geçmiş ve İçtihad Dergisi'ni burada yayımlamaya başlamıştır. 1910'da İstanbul'a dönen Cevdet, 24. sayısından itibaren dergisini artık burada yayımlayacaktır. Dergi, garpçı ve biyolojik materyalizmi savunan kişilerin toplandığı bir yayın organı haline gelmiştir (Hanioglu, 1988: 91-92).

Türk fikir ve siyaset adamı olan şair Cevdet 29 Kasım 1932 tarihinde ölmüştür. Cevdet yaşamı süresince birçok telif ve tercüme kitap yayınlamıştır. Telif eserlerinin sayısı toplamda kırk altı, tercüme eserlerinin sayısı ise otuzdur. Tercüme eserlerinden bazıları ise şu şekildedir: Ludwig Büchner'e ait olan "Kraft und Stoff" isimli eserin bir bölümünü "Fizyolociya-i Tefekkür (1890)" olarak, Felix Isnard'ın "Spiritualisme et Materialisme (1879)" adlı eseri, R. Dozy'nin "Essai sur l'histoire de l'Islamisme" isimli eserini "Tarih-i İslamiyyet" olarak, Schiller'den "Guillaume Tell" isimli eseri, Shakespeare'den "Ode, Hamlet, Julius Caesar, Macbeth, Romeo ve Julliet, Kral Lear" isimli eserleri, en çok etkilendiği Gustave Le Bon²¹'dan ise "Ruhü'l-akvam, Asrımızın Nüsus-ı Felsefiyyesi, Dilmesti-i Mevliina'yı, Rubiiyyat-ı ve Türkçe'ye Tercümelere" adlı eserlerini, Baran Holbach'dan ise "Akl-ı Selim" eserini, Voltaire'in "Rahib Meslier'nin Vasiyetnamesi Ömer

²¹ Le Bon'dan çevirdiği eserlerin Türkçe isimleri verilmiştir.

Hayyam Hakkında” isimli eserini, Weber’den “Asırların Panoraması” adlı eseri tercüme etmiştir²² (Hanioğlu, 1988: 90-93).

Abdülhamid, Meşrutiyet ve erken Cumhuriyet döneminin önemli fikir adamlarından biri olan Abdullah Cevdet, gerek yaşadığı dönem gerekse ölümünden sonra, kamuoyunda materyalist, Kürt milliyetçisi, dinsiz, “yurtdışından damızlık insan getirmek” isteyen vs. gibi düşüncelerle tanınmaktadır. Abdülhamid döneminde yurtdışında çıkan İctihad Dergisi II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte İstanbul’da çıkmaya başlamış, fakat dergi İttihatçıların icraatları ve fikirlerini eleştirdiği için sık sık kapatılmıştır. Abdullah Cevdet’in İstanbul’a gelmesinden 1918’e kadar hemen hemen her faaliyeti, söyledikleri ve yazdıkları tenkit edilmiştir. Sıhhiye Müdürlüğü görevindeyken bir Fransız dergisine Anadolu’nun yoksul ve cahil halkının eğitilebilmesi için Balkanlardan gelen eğitilmiş göçmenlerin uygun yerlere yerleşmesini öneren içerikte verdiği demeç, döneminde büyük tepki ile karşılanmıştır. Abdullah Cevdet, onlarca yıldır yanlış olarak bilinmesine yol açan “damızlık insan getirmek fikri” gibi bir düşüncesi olmadığını beyan etse de İslamcılar ve Milliyetçilerin boy hedefi olmaktan kurtulamamıştır (Arıkan, 2006).

3. Gustave Le Bon’un Abdullah Cevdet Üzerindeki Etkisi

Abdullah Cevdet tıpkı Gustave Le Bon gibi önce tıp eğitimi almış, mesleğini yürütürken sosyal psikolojiye yönelmiştir. Aynı tarihler arasında yaşayan Gustave Le Bon ve Abdullah Cevdet, aynı tarih kesitleri içerisinde Avrupa, Kuzey Afrika ve Asya’da dolaşmış ve düşünsel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Cevdet’in çalışmaları, Batı ve Doğu edebiyatının klasiklerini Türkçeye çevirdiği çalışmaları²³; İslamiyet ve dini geleneklere ait olan eserlerin çevirileri²⁴ ve sosyal reformlarla ilgili çalışmaları olmak üzere üç kategoriye ayrılabilir (Ülken, 2013: 355-356).

Abdullah Cevdet’in çalışmalarını üç kategoriye ayırdığımızda üçüncü ayağı oluşturan sosyal reformlarla ilgili çalışmalarının kaynağını, Batılı düşünür Gustave Le Bon’un tezlerinin oluşturduğu görülür. Abdullah Cevdet, Le Bon’un fikirlerini, görüşlerini Türkiye’nin o dönemdeki koşullarına uyarlamak istemiştir. İctihat dergisinde yayınladığı yazıların birçoğunda da Le Bon’un fikirlerinden etkilendiği sezilmektedir. Ayrıca Cevdet’in

²² Cevdet, yukarıda verilenlere ek olarak Le Bon’dan “Avrupa Harbi’nden Alınan Psikolociyai Dersler, Dün ve Yarın, İlm-i Ruh-i İctimai, Ameli Ruhiyat” isimli eserlerini de çevirmiştir (Ülken, 2013: 350-354).

²³ Bu çalışmaların isimlerinin bir kısmı yukarıda verilmiştir.

²⁴ Cevdet sadece Batı klasiklerini tercüme etmemiş aynı zamanda dini gelenekleri ilgilendiren meselelerdeki eserleri de tercüme etmiştir. Bunlardan bir tanesi Dr. Dozy’nin İslamiyet Tarihi adlı eseridir (Ülken, 2013: 356).

çevirdiği eserlere bakıldığında çoğunlukta olan Le Bon'un eserleridir. Hilmi Ziya Ülken'in ifadesiyle o dönemde Abdullah Cevdet denildiğinde akıllara ilk gelen isim Gustave Le Bon olmuştur (Ülken, 2013: 356).

Abdullah Cevdet'in İctihat Dergisi'ni kurma amacı "halkı eğitmek"tir (Mardin, 2011: 225). Şerif Mardin, Jön Türklerin Osmanlı Dergisi ile düşüncelerini halka kabul ettiremediklerini ve bunun Jön Türkler arasında şoka neden olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Mardin, Abdullah Cevdet'in materyalizm ve felsefe gibi konular ile ilgilenirken tüm dikkatini, çalışmalarını halk psikolojisi incelemelerine ve bu alanda önde gelen sosyologlardan Gustave Le Bon'a yönelttiğini iddia etmektedir (Mardin, 2011: 151). Çünkü Cevdet, kültür konusundaki mevcut problemlerin çözülmeden politikanın gerçekleşmeyeceğine inanmaktadır (Mardin, 2011: 226). Gustave Le Bon'un "güçlü ulus" diye bahsettiği halin ancak kuvvetli olmak, alim ve fazıl olmak ve zengin olmakla gerçekleşeceğini düşünen Abdullah Cevdet, Avrupa medeniyeti ve onun ilim dünyası ile hem hal olunmasının önemini her fırsatta dile getirir. Abdullah Cevdet, Batıcılığın niçin şiar haline getirilmesi gerektiğini "Şime-i Muhabbet" ve "Mutmain Değilim" adlı makalelerinde şöyle dile getirmektedir:

"...En büyük ve en daimi hasmımız bizim kendi kanımızdadır, kendi kafamızdadır. Bizimle yabancılar arasındaki münasebet kuvveti ile zayıf, alim ile cahil, zengin ile fakir arasındaki münasebettir. Biz güçlü iken zayıfları bağrımıza basıp gözlerinden öpmüyorduk. Toplumsal faydalar için, ferdi hatalar mubah addedilmiştir. Gustave Le Bon'un dediği gibi, devam eden kuvvettir. Güçlü ve kuvvetli olanın haklı olmaya ihtiyacı yoktur. Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet Avrupa medeniyetidir. Bunu gülüyle dikeniyile kabul etmeye mecburuz..." (Gündüz, 2008: 197).

"...Varılması lazım olan gaye: kuvvetli olmaktır, ideal sahibi olmaktır, zengin olmaktır, yüksek nüfuzlu olmaktır, ümrana, afiyete, irfana, vicdana, istiklale, malik olmaktır. İdealin ne demek olduğunu bilmeyenler Avrupa'nın ortaya koyduğu ümran ve medeniyetini yakından ve senelerce mütalaa ve tetkik etmemiş ve o kavga ve amansız yarış içinde açık gözle, açık yürekle yaşamamış olanlar bu coşkun selin ve bu sillenin kuvvet ve şiddetini taktir edememekte pek mazurdurlar..." (Gündüz, 2008: 133).

Abdullah Cevdet, Ahmet Rıza ve Mizancı Murat gibi döneminin diğer Batıcı aydınlarına hâkim olan kanaate katılarak halka güvenmemektedir. Ahmet Rıza, kitlelerin gerçek çıkarlarını bilemedikleri için bu çıkarların kitlelere önderler aracılığıyla öğretilmesini savunmaktadır. Mizancı Murat da halkın var olan sorunları anlamadığını ve öncesinde

çıkarılan yayınların sadece İstanbul halkının anlayabilmesine karşılık halkın bu yayınlardan faydalanmadığını belirtmiş ve Mizan dergisini çıkartarak halka seslenmeyi hedeflemiştir. Ayrıca Mizancı Murat, Abdullah Cevdet'e paralel olarak halkın genel eğitim düzeyi ve kültürünün yükselmesi ile ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda temsili sistemin gerçekleşeceğine inanmaktadır (Mardin, 2011: 223, 114-130). Fransız Ernest Renan'ın bir makalesini tercüme ederek İçtihat Dergisi'nde yayınlayan Abdullah Cevdet, bu makaleden esinlenerek yazdığı "Hürriyet-i İrtica Yok" adlı yazısında hürriyetin hâkim olduğu bir temsilin hayata geçirilebilmesi için vatandaşlarına hürriyetin ne olduğunu öğreten bir eğitimin olması gerektiğini ileri sürmektedir. Abdullah Cevdet hürriyetin ne olduğunu bilen vatandaşların varlığı sayesinde böylesi bir siyasi yapının gerçekleşebileceği görüşünü bahsedilen makalesinde şöyle dile getirmektedir:

"...Hürriyet; bütün işlerinin, meşru eğilimlerinin ve insan tabiatının kanunlar ile sınırlanması ve temin edilmiş olduğu halde eğitim-öğretim serbestliğinin sağlanmasından ibarettir....Evvla bütün işler ve tabii eğilimler olacak; sonra bunlar meşru olacak; sonra, kanunlar ile sınırlandırılacak ve kanunlar ile haklar temin edilmiş olacak.

Her ferdin hürriyeti, sonrasında gelenin hürriyeti ile sınırlıdır. Hürriyet adına ve hürriyet hakkı için yapılacak her hareket o hareketi icra edene ve bu hareketin gerçekleşmesine sahne olan sosyal çevreye faydalı olacak ve herhalde zararlı olmayacak. İşte bunlar hakiki hürriyet için şarttır. Hürriyet, herhangi cins ve şekilde olursa olsun, fayda ve zararını, hayır ve şerri fark olmayan kimselerde ortaya çıkmaya ve var olmaya malik değildir. Ortaya çıkmaya ve var olmaya malik olmaksızın mevcut ve mamul olan hürriyettir ki, ben hürriyet-i irtica kelimeleri ile tabir ediyorum ve böyle bir hürriyetin gerçek manada olmadığını ve olmamak lazım geldiğini pek yüksek sesle söylüyorum. '13 Nisan', '31 Mart Vakası', 'Lankaza faciası', 'Eskişehir faciası' hep hürriyet-i irticanın ortaya çıkmasına meydan verilmiş olmasının kötü birer neticeleridir.

....bence meşru hükümetin temel sıfatı, umum halkın topluca işlerini halletmeye hazır ve memur olması değil, belki hükümetin bereket ve icraatını bihakkın murakabe ve tenkit edecek seçkin insanların çoğalmasına ve inkişafına yolları açık ve münevver tutmasıdır." (Gündüz, 2008: 108-113).

Mardin, Abdullah Cevdet'in Osmanlı Dergisi'nde imzasız olsa da Le Bon'un etkisinde kalarak yazılar yazdığını belirtmektedir (Mardin, 2011: 151). Bu dönem açısından değerlendirildiğinde, Gustave Le Bon'un, 19. yüzyılın sonlarından itibaren "halkın güvenilmeyecek bir unsur olması ve halkın seçkinlerin yönetiminde olması" konularında Jön Türkler'in düşüncelerine kaynaklık eden bir isim olduğu görülmektedir. Dönemdeki hâkim

düşünce, yöneticilerin biyolojik üstünlüklere sahip olan dâhi bireylerden oluşan bir elit kadronun içinden olması gerektiğidir. Eğitim ise bu dâhileri keşfedecek olan bir araç konumundadır (Kutlu, 2008: 4).

Kitleler Psikolojisi'ni açıklayan bölümde de değinildiği üzere kitleler bilinçdışı, mantıkdışı bir şekilde hisleriyle hareket etmektedirler. Tekrarlanan bir fikir çok saçma da olsa kitlelere gerçekmiş gibi gelebilir. Bireylerin kendi başına harekete geçmesi kolay olmasa da verilmek istenen duygu kitlelere verildiğinde kitle harekete geçer ve bireyler kendi benliklerini kaybederek kitlenin bir parçası haline gelir. Abdullah Cevdet de kitlelerin bu özelliklerinden hareketle, yöneticilerin geniş kitleleri kendine bağlayabilmesinin tek yolunun, bu kitlelerin psikolojisini anlamak olduğunu savunmaktadır. Abdullah Cevdet, Jön Türklerin kitleyi ele geçirici tekniklere başvurmaları gerektiğini açık olarak söylemese de bunu ima etmiştir (Mardin, 2011: 152).

Abdullah Cevdet, aydınlanmış elitin kitleleri İslam aracılığı ile değişimin ve modernleşmenin gerekliliğine ikna edebileceğini söyler. Le Bon'un "kitlelerin taklit yoluyla öğrendiği, bu nedenle büyük önderlerin inanç yaratmak için kabul edilmiş düşüncelerden pek de ayrılmamaları gerektiği" savını Türk seçkinlerine uyarlayan Abdullah Cevdet, yöneticilerin İslam'ın halkı yönlendirici bir unsur olarak kullanabileceğini belirtir. Kitlelerin delil ve kanıtlarla değil, modellerle yönlendirildiğini ileri süren Le Bon'un bu iddiasına katılan Abdullah Cevdet, modernleşme sürecinde kitlenin iknası için İslamiyet'in bir araç olarak kullanılabilmesine dikkat çekmiştir. Ancak Cevdet aydınlanmış elit için bilimin, dinin ve inancın statüsüne sahip olduğunu belirtir ve elitlerin din yerine bilimi feyz almaları gerektiğini söyler (Hanioglu, 1997: 136). Abdullah Cevdet'in modernleşme sürecinde kitlenin iknası için İslamiyet'ten faydalanabileceğine dair düşüncelerini naklettiği ve İçtihat Dergisi'nde kaleme aldığı "Cihan-ı İslam'a Dair" adlı makalesini çeşitli hadis ve ayetlerle bezeyerek, İslam dünyasının neden medenileşemediğini ve medenileşme yolunda Müslümanların neler yapması gerektiğini şöyle anlatmaktadır:

"Alem-i İslam'daki umumi gerileme ve çöküş, göz tırmalayıcı, fakat dikkat gerektiren bir olaydır... Son üç asır zarfında otuzu geçkin İslam Devleti'nden tek bir hükümet kalamadı ki istiklal ve hürriyetine kesin bir surette malik bulunsun... İran ve Türkiye bile, gizli, açık, maddi ve manevi farklı sınırlamaların etkisi altındadır. Hele Avrupa'nın siyasi ve ekonomik hakimiyeti ve altında buldukları itiraz kabul etmez hakikatlerdendir..... İslamiyet, "ilim ve İrfan tahsil etmek, öğrenmek, erkek ve kadın her Müslim üzerine farzdır der" ve ilim öğrenmenin emir ve gerekliliklerinde erkekleri kadınlardan katıyen ayrı tutmaz; böyle bir yüce ve aydınlatıcı dinin mensupları geçinenlerin, kız çocuklarına 'adam sen de kızlar için

ulum ve fünun tahsiline ne lüzum var, namaz surelerini öğrensin yeter' gibi hezeyanı, hezeyandar bir şekilde tekrar ederek ve Müslüman olarak, İslam'ın sadrında yetişmiş şaireleri, Edibeleri, faziletli kimseleri ve hatta cengaverleri bilmeyerek, Müslüman kadınların cehalet ve gaflet içinde bırakmak gibi çürümüş, bozulmuş ve kokuşmuş büyük bir cinayeti işleme cüretlerini nereden alabilirler?..... Kardeşlerim! Müslümanlık yalnız oruç ve namaz ile Allah'ın isimlerini saymakla olup bitmez. Bunlar 'islamiyet'in görünen taraflarıyla ibadet şekilleridir. Bunları hiç Müslüman olmayan kimse yapabilir. Müslümanlık, -bunları icra ile beraber- insanlık demektir. Müslümanlık rahim olmak ama gerektiği yerde de sert, katı ve şiddetli olabilmektir.... Müslümanlık: alim, fazıl, servet sahibi, şevket sahibi ve himmet sahibi olmak veya olmaya bütün hayatını harcamak bu yolda gayret etmek demektir.

Biz cahiliz, fakiriz, kuvvetsiziz, himmetsiziz, gafiliz, İslam davasında ise ashab-ı kiramı geçiyoruz. Bizi ikaz için samimi bir şekilde bize nasihat verenleri kafirlikle, münafıklıkla suçluyoruz. Düşünmüyoruz ki, 'ed-dinu en-nasihatu' buyuran bizim müesses dinimizdir.

Pek çok şeyler kaybettik, fakat cesaret ve ümidimizi asla kaybetmeyelim. Bizde kalan henüz çoktur. Namaz gibi her Müslüman kadın ve erkeğe farz olan ilim tahsil etmeye ve sanat öğrenmeye süratle koşalım. Diğer kitap ehli olanlardan (Hıristiyan ve Yahudiler) neden geri kalıyoruz?

....Bizde Müslümanlığın ancak zahir olan ve itibarsız bir kısmı kalmıştır. Fazilet sahibi ve anlayışlı aydınlarla, münevverlerle aydınlanalım, cehaletimizi giderelim ve aydınlığımızı eserlerle gösterelim. Faziletin iddiasını değil icraatını yapalım...."(Gündüz, 2008: 72-85)

Le Bon'a göre kitleler kendileri için iyinin ne olduğunu bilemediklerinden bir öndere ihtiyaç duyarlar ve bu önderler kitleye sade, anlaşılır bir fikir aşılayıp, aynı fikri tekrarlayarak kitleyi harekete geçirmektedir. Ahmet Rıza, Mizancı Murat ya da Abdullah Cevdet'e baktığımızda bu yöntem aslında fiiliyata geçmiştir. Ahmet Rıza halkı eğitmek istemiş, halka çıkarlarını anlatmak amacıyla daha sade bir dil kullandığı Meşveret yayın organını, aynı şekilde Mizancı Murat da halkın anlayabileceği sadelikte yayının olmadığını ileri sürerek Mizan yayın organını ve Abdullah Cevdet ise diğerleri gibi İctihad yayın organını kullanmıştır. Abdullah Cevdet, problemi öncelikle bir kültür sorunu olarak ele almış, halkın eğitim ve kültür seviyesinin artmasıyla gelişmenin gerçekleşeceğine inanmış ve yayınlarında bu gayeyi gerçekleştirmeyi amaçlamıştır.

Birçok dönemde benimsenen Le Bon temelli seçkincilik, siyasetin katılımdan soyutlanıp bir tür "toplum mühendisliği" halini almıştır. Jön Türkler'den sonra Kemalist dönemde de aydın ve devlet adamlarının fikirleri ve icraatlarında bu toplum mühendisliği

düşüncesinin etkisi rahatlıkla gözlemlenebilmektedir (Hanioğlu, 2006: 75). Hanioğlu bu noktada İttihat Terakki ve CHP'nin “halka rağmen ama halk için” uyguladıkları politikalarının fikir babasının Le Bon olduğunu savunmaktadır (Hanioğlu, 2011). Toplum mühendisliği yapan seçkinlerin temel savunması ise, halk kendi çıkarına neyin iyi olduğunu anlayamayacağından; halkın geleceğini hazırlayacak, yapılması gerekli olan dönüşümleri gerçekleştirecek mühendislere ihtiyaç vardır ve buna itiraz ise toplumu geriye götürecektir (Hanioğlu, 2006: 75).

Gustave Le Bon'un” melezleşme ve seçkincilik tezinden hareketle, toplumsal gelişmeyi elit sınıfın varlığına bağlayan Abdullah Cevdet, elit sınıfının diğerlerinden farklı biyolojik özelliklere sahip olması gerektiğini savunur. II. Meşrutiyet boyunca üzerinde en çok durduğu konulardan biri, Anadolu insanının mahrumiyeti, cehaleti ve sefilliğidir. Bu sorun karşısında sürekli çözüm üretmeye çalışan Abdullah Cevdet, Balkan Savaşları sırasında Anadolu'ya hızla akın eden göçmenlerin iskânı ve onlardan yararlanmayı bir çözüm olarak önerir. 1913'te bu konu hakkında kaleme aldığı bir yazı Cumhuriyet döneminde aleyhine gelişen “damızlık isteyen adam” nitelemesine yol açacak görüşlerinin ilk nüvesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Gündüz, 2008:49).

Abdullah Cevdet, sosyal psikolojinin erken dönemindeki iddiası olan biyolojik-materyalist bakış açısının sosyal psikolojinin gelişmesinde önemli olduğunu düşünmektedir. Bu konuda Le Bon'un eserlerinden etkilenen Abdullah Cevdet, Le Bon'dan yaptığı bir çevirisini İctihad Dergisi'nde yayımlar. Bu yazıda Le Bon, nasıl ki anatomi ve fizyoloji bilgisine sahip olmadan tıp yapılamazsa belli sosyal kurallardan haberdar olunmadan ülkeye ve ulusa dair önemli konularda reform yapmanın zararlı ve çocukça olduğunu belirtir (Mardin, 1969: 19). Le Bon, ulusların ruhunu ırk özelliklerinin belirlediğini ve bu özelliklerin ise çok uzun bir zaman içerisinde değişebileceğini iddia etmektedir. Sonrasında Le Bon zayıf ırkların güçlü ırklar ile “melezleşme” yoluyla zayıf ırkların güçlenebileceğini ileri sürmektedir (Kutlu, 2008: 4-5). Abdullah Cevdet, Le Bon'un Türklerin etnik açıdan yetersiz olduğu, ancak Germenler ile yapılacak izdivaçların sayesinde medeniyet seviyesinin artacağına dair düşüncelerinden etkilenmiştir (Erdem, 2015: 14). Tevhid-i Efkâr gazetesine Türkiye'nin kalkınmasına ilişkin verdiği demeçte bu görüşlerini şöyle dile getirmektedir:

“...diğer bir olumlu tedbir, kanımıza kan ilave etmektir. Türkiye içine bir göç sistemi oluşturmalıdır. Ben bu sistemi inceliyorum. Sonucu Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na sunacağım. Bunun ana çizgileri, İtalya, Almanya gibi müthiş derecede artan ve taşan

milletler vardır... Bunları Türkleştirmek şartıyla arazi veririz. Sosyal durumları layık olan bu adamlar Türklerle evlenerek sıhriyyet [akrabalık] ve karşılıklı ilişkiler kurarak, Türk ırkı içinde kaynar, diğer şart da Anadolu içine gelecek ve kanlarını kanlarımıza katacak bu göçmenlerin ziraat ve ziraat sanayiinde bilgili olmaları ve bir miktar sermayeye sahip bulunmaları gerekir.”(Gündüz, 2008: 237-239).

Abdullah Cevdet’e göre Türk ırkı üstün bir ırk ile karışmalı ve melezleşmelidir. Ancak Hilmi Ziya Ülken, Abdullah Cevdet’in ırk hakkındaki düşüncelerinin sonuçlarının ne kadar sapık bir yere ulaştığının farkında olmadığını iddia etmektedir (Ülken, 2013: 366). Nitekim Abdullah Cevdet, 17 Ocak 1925’te, Türkiye'nin kalkınmasına ilişkin verdiği demecin yanlış anlaşılması üzerine Akşam gazetesine bir açıklama daha yapma gereği hissetmiştir:

“Geçen pazar çıkan ‘Son Telgraf’ın benden aldığı seyahatime ait bazı beyanatom arasında memleketin müthiş nüfus boşluğu hakkında Türkleştirmek şartıyla kaydını açık bir şekilde ve katiyen koyduktan sonra “Almanya ve İtalya gibi her sene bir milyona yakın miktarlarda artan memleketlerin göçmen akınını, istediğimiz takdirde Anadolu’nun boş olan ve hazineler vermek için güç, kuvvet ve ilim ve sanat bekleyen toprakları üzerine açabiliriz” anlamına gelen bir açıklama ortaya koymuştum. Aynen bu şekilde olan ifadem, hiç mana ve mahiyeti olmadığı halde “Reis-i Cumhur tarafından kabul edilen Doktor Abdullah Cevdet Bey’in damızlık insan celbi hakkında fikri” gibi garip bir başlık altına alınmıştır. Hiç iyi niyete delalet etmeyen bu muameleye hayret ederken, Tevhid-i Efkâr’ın hakikati ve değiştirmesine, büyük bir şevk ve hararetle giriştiği ve halkın asabiyetine hakkıyla dokunacak neşriyatına şahit oldum.”(Gündüz; 2008: 237-239)

Sonuç

Osmanlı modernleşmesinde önemli bir milad kabul edilen Tanzimat devri, aynı zamanda Batıcılık düşüncesinin Osmanlı aydınları arasında göreceği teveccühün başlangıcını oluşturur. Osmanlı aydınları arasında Batıcılığın en çetin savunucularından biri hiç şüphesiz ki Abdullah Cevdet’tir. Lewis’in "tutarlı bir batıcı” olarak tanımladığı Abdullah Cevdet (Lewis, 1970: 235), 1911’de değil; çok daha önce kaleme aldığı yazılarında medeniyetin Avrupa kaynaklı olduğunu yazmıştır. Abdullah Cevdet, 1904’te yayımlamaya başladığı İctihad Dergisi’nin önsözünde Doğu ve Batı bağlamında çift yönlü bir alışveriş yaratmak istediğini vurgulamaktadır.

Her çeşit tutuculuğa, bağnazlığa karşı olan Dr. Abdullah Cevdet, yayınlarında savunduğu görüşler sebebiyle, II. Meşrutiyet'ten itibaren hem İslamcıların hem de Türkçülerin boy hedefi olmaktan kurtulamamıştır. Ancak yakın tarihimizin en önemli düşünür ve siyasilerinden biri olan Abdullah Cevdet, Batı uygarlığının bütünüyle alınması gerektiğini savunmuş, bu nedenle Batı'dan yaptığı çevirilerde siyasi görüşlerinden en çok etkilendiği düşünürlerden biri de Le Bon olmuştur. Le Bon'un pek çok eserini Türkçeye kazandıran Abdullah Cevdet bu sırada siyasi ve düşün hayatı boyunca savunacağı pek çok iddiayı Le Bon'un etkisi altında şekillendirmiştir.

Abdullah Cevdet'in Le Bon'dan en çok etkilendiği hususların başında, seçkin bir yaklaşımla halka güvenmemek gelir. Özellikle Le Bon'un Kitleler Psikolojisi adlı eserinde ortaya attığı düşüncelerden çokça etkilenen Abdullah Cevdet, halkın kendi çıkarını bilemeyen bireylerden oluştuğunu iddia eder. Le Bon'un iddia ettiği gibi halk cahil olduğundan öncelikle halkın eğitilmesi gerektiğini düşünür ve bu amaçla uzun ve meşakatli bir yayın hayatına sahip olan İctihad Dergisini kurar. Halkı eğitmek ve batıcı düşünceleri halka benimsetmek amacıyla yazdığı yazıları burada yayınlayan Abdullah Cevdet, Osmanlı aydınlarına ve daha sonra Türkiye Cumhuriyetini kuran kadrolara ilham verecek laik ve batılı bir yaşam tarzının kurulması için gerekli olan uygulamalardan bahsetmiş, Latin alfabesine geçilmesi, kadın hakları gibi pek çok uygulamanın düşün kaynağını oluşturmuştur.

Abdullah Cevdet'in Le Bon'dan etkilendiği bir ikinci nokta, Le Bon'un kendi çıkarlarını gözetmeyi bilmeyen halkın liderlerine öğütlediği “halkın yararına olan uygulamaları halka rağmen seçkinlerin uygulamaya koyması gerektiği”ne ilişkin düşünceleridir. Bu seçkin bakış açısı Abdullah Cevdet'te de yansımaları bulmuş, dönemindeki diğer düşünür ve devlet adamlarının seçkin tutumlarının oluşmasında etkili olmuştur. Çünkü Abdullah Cevdet hürriyetin ve bilimin faziletlerinin ne olduğunu bilmeyen bir halkın varlığını yazılarında sıklıkla dile getirmekte ve halka da bilimle aydınlanmış seçkinlerin sesine kulak vermesi gerektiğini öğütlemektedir. Ayrıca, halkın belli bir amaç için nasıl harekete geçirileceğine dair Le Bon'un düşüncelerinden etkilenen Abdullah Cevdet, Türk yöneticilerinin batılılaşma projesini hayata geçirmek için İslamiyet'in araç olarak kullanılması gerektiğini de ima etmiştir. Abdullah Cevdet, halkın iknası için İslamiyet'in ilim öğrenme konusundaki hassasiyetinin vurgulanmasını, buna karşılık seçkin sınıf için ise bilimin yol göstericiliğinin tek ülkü olması gerektiğini ileri sürmüştür.

Abdullah Cevdet'in Le Bon'dan etkilendiği bir üçüncü nokta ise, Türk ırkının üstün bir konuma gelmesi için melezleşmesi gerektiği iddiasıdır. Le Bon Türk ırkının güçlenmesi için daha güçlü ırklarla melezlenmesi gerektiğini söylemiştir. 1913 yılında Balkan Harbi sonrası nüfus yapısındaki değişimler ve erkek nüfus kaybının yarattığı nüfus azalması ile ilgili ortaya attığı çözüm, Anadolu'da kaybolan erkek nüfusu ve düşen nüfus oranının arttırılması için nüfusu hızla artan ülkelerden Anadolu'nun boş topraklarına göçmen kabul edilebileceği ve bunlarla akrabalık kurulabileceğidir. Le Bon'un güçlü olmak için zayıf ırkların üstün ırklarla melezleşmesi düşüncesinden etkilenen Abdullah Cevdet'in bu düşüncesi, yıllar yılı "damızlık adam celbi" ile suçlanıp siyaset ve düşünce dünyasında görmezden gelinmesine sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akar, Hüseyin (2009). Abdullah Cevdet, http://www.akarhuseyin.com/?page_id=514, erişim tarihi: 15 temmuz 2015.
- Akşin, Sina (2014), *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Arıkan Zeki (2006), Dr. Abdullah Cevdet, Radikal 26.02.2006, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=5589&tarih=09/09/2009&ek_tarihi=yok
- B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev. Metin Kıratlı), TTK, Ankara 1970, s. 235, 267.
- Burak, M. Durdu (2003), "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", Sayı: 14 Sayfa: 291-318 DOI: 10.1501/OTAM_0000000502, erişim adresi: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1271/14637.pdf>, erişim tarihi: 01.10.2015.
- Erdem, E. (2015). "Jön Türkler'den Cumhuriyet'e Osmanlı-Türk Siyasal Düşüncesi'nde Fransız Etkisi Ve Kuramsal Perspektifler: Liberalizm, Pozitivizm, Solidarizm", *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11(1), ss. 5-20.
- Gündüz, Mustafa (2008). *İçtimad'ın İçtimadı: Abdullah Cevdet'ten Seçme Yazılar*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Hanioğlu, M. Ş. (1981). *Bir siyasal düşünür olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi* (Doctoral dissertation, Üçdal Neşriyat).
- Hanioğlu, M.Ş. (1988), "Abdullah Cevdet" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, ss. 90-93, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c01/c010099.pdf>, Erişim Adresi: 09.05.2015.
- Hanioğlu, M.Ş. (2002). "Osmanlı-Türk Seçkinciliğinin Unutulan Kuramcısı", *Zaman*, <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/12/19/yorumlar/default.htm>, Erişim Tarihi: 21.05.2015.
- Hanioğlu, M.Ş. (2006). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset Ve Tarih*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, <http://eds.b.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=1&sid=22aebc62-4c56-441e-b050-3a7f3f618616%40sessionmgr114&hid=120&bdata=JnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d#db=nlebk&AN=578237>, Erişim Tarihi: 15.05.2015.
- Hanioğlu, M.Ş. (2011). "Hem Halkçı Hem Seçkinci", *Sabah*, http://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2011/01/09/hem_halkci_hem_seckinci, Erişim Tarihi: 21.05.2015.
- Hanioğlu, M.Şükrü (2007). *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Batıcılık*, İstanbul: İstanbul, s: 1382-1388.
- Hanioğlu, Şükrü (1997). *Garbcılar: Their Attitudes Towards Religion and Their Impact on The Official İdeology of The Turkish Republic*, *Studia İslamica* 1997/2, s: 133-149)
- Kutlu, S. (2008). "İkinci Meşrutiyet Döneminin Düşünce Akımları", *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*, http://www.obarsiv.com/pdf/sacit_kutlu.pdf, Erişim Tarihi: 15.05.2015.
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler Psikolojisi*, (çev. Hasan İlhan), Hayat Yayıncılık, İstanbul. (<http://m.friendfeed-media.com/9a23250d7c7d6825f384c20e82390e0190cf1b98> Erişim Tarihi: 20.04.2015).
- Le Bon, G. (2011). *Devrimin Psikolojisi*, İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (2011), *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, 17. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif (1969). *Continuty and Change in the ideas of the youngs Turks*, Robet Collage, İstanbul.
- Ülken, H.Z. (2013). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, I. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Zürcher, E. J. (1996). *Modern Türkiye'nin Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.*
- Zürcher, Erik Jan. "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları." *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm 2* (2001).